

Aspecte ale influenței limbii germane asupra limbii române¹ din Bucovina habsburgică

Ana-Maria Prisacaru

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”

Unter habsburgischer Besetzung (1774-1918) wurde Bukowina einem weiten Germanisierungsprozess unterworfen, der sich auch auf den Bereich der Sprache Wirkung hatte. Die sprachlichen deutsch-rumänischen Interferenzen waren die Folge zweier sehr wichtigen politischen Massnahmen, die der Wiener Hof in seiner neu einverlebten Provinz traf: die Reorganisierung des Verwaltungsapparates und die breite Kolonisierung des Bukowiner Gebietes mit deutscher Bevölkerung. Obwohl die hier angesiedelten Deutschen, Kolonisten oder Staatsbeamten, zahlreich waren, beschränkte sich der Einfluss der deutschen Sprache nur auf den rumänischen Wortschatz, insbesondere „auf das volkstümliche Vokabular bestimmter Sachbereiche und Fachsprachen“ (Crößmann-Osterloh 1985: 89).

Schlüssel-Wörter: Habsburgische Bukowina, Germanisierung, Kolonisierung, sprachliche Interferenz, lexikalische Entlehnung.

Pentru meritul de a fi intervenit în medierea conflictului ruso-turc, Imperiului Habsburgic i-a revenit la 1774, cu acordul Porții Otomane, partea de nord a

¹ Literatura de specialitate privind elementele germane în limba română este reprezentată de numeroase lucrări, apărute atât în țară, cât și în străinătate : Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)* (1971) și *Raporturi lingvistice germano-române. Contribuții etimologice* (2002), Werner Bahner, *În legătură cu studiile despre elementele germane din vocabularul limbii române* (1963) și *Beispiele rumänisch-deutscher Wechselbeziehungen im 18. Jahrhundert und ihr europäischer Kontext* (1974), Ștefan Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești* (1965, 1966, 1967), Ion Borcia, *Die deutschen Sprachelemente im Rumänischen* (1904), Helga Dora Crössmann-Osterloh, *Die deutschen Einflüsse auf das Rumänische. Probleme - Kriterien - Anwendungen* (1985), Ion G. Dimitriu, *Die deutsch-siebenbürgischen Elemente des rumänischen Wortschatzes* (1967), Simion C. Mândrescu, *Influența germană asupra limbei române* (1904), Adina-Lucia Nistor, *Rumänisch-deutsche / siebenbürgisch-sächsische Sprachinterferenzen im Südwesten Siebenbürgens* (2001), G. Pascu, *Elemente germane în limba română (contribuție lexicologică)* (1904), Alexandra Roceric, *Elemente germane în limba română (pe baza ALR)* (1961), Teofil Teaha, *Termeni de origine germană în graiurile din Oltenia* (1973), Mircea Zdrenghia, *Rumänisch-deutsche Sprachbeziehungen* (1957) ș.a.

Moldovei², un teritoriu locuit predominant de români, în care se vorbea preponderent limba română. Primatul românismului etno-lingvistic în Bucovina, așa cum avea să fie denumită noua provincie imperială³, este confirmat de surse mai ales istorico-geografice ale vremii. Astfel, Ignatius de Luca scria la 1780 în geografia sa că „moldovenii constituiau populația principală a Bucovinei și că limba obștească a țării era cea moldovenească” (Nistor 1991: 17). Același fapt este susținut și de către un ofițer austriac, care într-o descriere istorică, datând tot din 1780, menționa că „locuitorii cei vechi ai Bucovinei sunt, deopotrivă cu locuitorii din Moldova turcească, descendenți din coloniile valahe sau vechi romane [...]. Limba obștească a țării este limba moldovenească, ce se compune dintr-o latinească stricată” (ibid. 17).

Deși Curtea din Viena a promis inițial „s-o ție în vechile ei legi și obiceiuri” (Eminescu 1988: 430), Bucovina va deveni spațiul unor ample restructurări de ordin juridico-administrativ, bisericesc și școlar, în urma cărora instituțiile esențiale pentru păstrarea identității naționale sunt „fie desființate, fie supuse încercărilor sistematice de germanizare” (Iacobescu 1993: 278). Acest fapt nu este deloc surprinzător în contextul „politicii de nivelare” (*Ausgleichspolitik*) aplicate susținut de Curtea din Viena în toate provinciile sale cu scopul de a atenua „contradicțiile și disputele etnice, propovăduind renunțarea la particularitățile naționale [...], abandonarea limbilor naționale și folosirea uneia singure, cea a Vienei, limba germană” (Moldoveanu 1998: 224). Interferențele lingvistice germano-române din această perioadă habsburgică au reprezentat urmarea firească a două mari demersuri întreprinse de habsburgi pe teritoriul nord-moldav: colonizarea masivă cu populație de origine germană și restructurarea sistemului juridico-administrativ. Deși au urmărit scopuri în primul rând politice, aceste măsuri au avut repercusiuni și asupra statutului limbii române din Bucovina.

² Deși inițial împăratul Iosif al II-lea a cerut Porții Otomane doar un „colț” din pământul Moldovei pentru a asigura o „punte” de legătură între Transilvania și Pocuția, zona anexată la 1774 a devenit finalmente un teritoriu vast de 10.441 km², care cuprindea orașele Cernăuți, Suceava și Siret, precum și 226 de sate și 52 de cătune (Iacobescu 1993: 81).

³ Pentru „această bucată de loc a Moldovei”, așa cum fusese numită noua provincie imperială de către generalul Spleny în prima proclamație de la 16 noiembrie 1774, s-au folosit diferite denumiri până la fixarea numelui de *Bucovina: Districtul Moldovenesc* (Kogălniceanu 1911: 12), respectiv *Districtul Bucovinean* (Mihăescu 2000: 44) în corespondența dintre cancelarul Kaunitz și baronul Thugut, *Moldova Austriacă* „Österreichische Moldau” (Nistor 1991: 15), *Moldova Imperială Regească*, pentru a fi diferențiată de *Moldova Turcească* (ibid. 15), *Generalatul Moldovenesc* „Moldauer Generalat” (Olinescu 1896: 19), *Cercul* sau *Comitatul Sucevei* „Grafschaft-Suczawa” (Nistor 1991: 15), *Ținutul sau Cercul Bucovinean* „Bukowiner Kreis”, toponimul *Cordon/Cordun* „după numele instituției imperiale *Kordon*, care se ocupa cu amenajarea și paza frontierelor” (Mihăescu 2000: 44). Toate aceste denumiri au fost vehiculate un timp mai lung sau mai scurt, fiind însă abandonate deoarece aminteau prea mult de țara căreia îi aparținuse până atunci teritoriul moldovenesc anexat.

În momentul anexării, partea de nord a Moldovei era slab populată, mai ales în mediul rural, având o densitate de aproximativ 6 locuitori pe km² la o populație de circa 60.000 de persoane (Beck 1961: 73). Cum creșterea rentabilității economice în toate teritoriile imperiale era unul dintre obiectivele majore ale politicii Monarhiei de Habsburg, exploatarea cât mai profitabilă a resurselor oferite de noua provincie nu era posibilă decât prin sporirea forței de muncă. Astfel, Curtea din Viena va demara aici un amplu proces de creștere demografică prin stimularea imigrărilor, dar mai ales prin colonizări. Germanii, „care dețineau puterea în statul habsburgic multinațional” (Iacobescu 1993: 161), devin elementul-cheie al acestei tactici imperiale, deoarece „cea mai mare grijă a administrației austriece era să înființeze colonii nemțești, care să-i servească drept punte de reazem pentru politica ei de germanizare” (Nistor 1991: 21). Conform unor date oferite de Kaindl, în 1851, așadar la finele perioadei de colonizare a Bucovinei cu populație germană, în nordul moldav trăiau 25592 de germani, dintre care 10235 proveneau din „cele mai depărtate țări nordice” ale imperiului (Spleny 1775: 149), 13305 erau de origine franconă, iar 2052 erau originari din Obersachsen (Kaindl, apud Jumugă 1983: 10). În funcție de originea lor, de zona în care au fost colonizați în spațiul bucovinean și de calificarea lor profesională, coloniștii germani au format trei mari grupe: 1. „șvabii” din Germania sud-vestică⁴, care au venit în Bucovina în perioada 1782-1787 și s-au așezat în zona estică de deal și de șes la Frătăuți, Satul Mare, Bădeuți-Milișăuți, Sf. Onofrei, Arbore, Ițcani, Ilișești, Tereblecea ș.a.; 2. minerii din comitatul Zips (așa-numiții *žipžeri*) veniți între 1784 și 1809, care s-au stabilit în zona muntoasă din sud-vestul Bucovinei, formând coloniile de la Iacobeni (1784), Mariensee (Cârlibaba, 1797), Luisenthal (Pojorâta, 1805), Eisenau (Prisaca Dornei, 1808), Freudenthal (Valea Stânei, 1809) ș.a.; 3. sticlarii și tăietorii de lemne din nordul Boemiei și, parțial, din Austria Inferioară, care s-au așezat în centrul Bucovinei pe coaste de dealuri și munți (Huta Veche, Huta Nouă, Karlsberg, Fürstenthal ș.a.) și care au fost colonizați în două etape: între 1793 și 1817, sticlarii și lucrătorii forestieri și între 1835 și 1850, agricultorii (Weczerka 1961: 31, 35, Crößmann-Osterloh 1985: 75, Jumugă 1983: 10).

Deși numeroși, coloniștii germani nu au lăsat prea multe urme în configurația limbii române din acea perioadă. Ei vorbeau un dialect „preponderent de origine din Renania-Palatinat [ca și în Banat], cu influențe din graiurile Bavariei, Boemiei ori Zips” (Cujbă : internet). Mai exact, „șvabii” vorbeau cu toții un dialect specific landului Renania-Palatinat și regiunii Franconia⁵ (Lang 1961: 400, Crößmann-

⁴ Aceștia erau originari din Baden, Württemberg, Pfalz, Hessen, Trier ș.a. (Irion 1938: 2, Crößmann-Osterloh 1985: 75). De altfel, Irion atrage atenția asupra faptului că termenul de „șvabi”, folosit pentru coloniștii aici în discuție, este derutant. În estul și sud-estul Europei, dar și în spațiul german, termenul se referă la germanii din imperiu, dar mai ales la emigranții din secolul al XVIII-lea și la urmașii lor (Irion 1938: 13).

⁵ Deși satele în care locuiau „șvabii” erau la oarecare distanță, caracterul unitar al dialectului vorbit de aceștia a fost asigurat de apartenența lor la aceeași religie, anume la cea

Osterloh 1985: 49), țipțerii vorbeau un dialect din regiunea sudică a comitatului Zips, un amestec de germană mijlocie orientală și germană mijlocie franconă cu influențe bavareze (Crößmann-Osterloh 1985: 49), iar germanii din Boemia vorbeau un dialect bavarez cu particularități specifice germanei mijlocii orientale (ibid. 49, Lang 1961: 400). În relațiile cu populația-gazdă, coloniștii „se arătau modești și recunoscători către indigenii în mijlocul cărora ajunseseră la atâta bine”, „deprindeau graiul [lor] și se foloseau de el cu plăcere” (Sbiera 1899: 350-351). Cât despre români, mulți dintre ei, „învecinați cu coloniile germane, au deprins limba germană, dar nici unul nu s-a lăsat de limba sa” (Voronca 1901: 46). Doar limbajul tehnic s-a îmbogățit cu numeroși termeni de specialitate împrumutați din limba germană grație calificărilor profesionale net superioare ale coloniștilor nemți: „De la ei am învățat meseriile și tot de la ei am împrumutat și numirile din ateliere” (Mândrescu 1904: 10), care ori nu aveau corespondent românesc la acea vreme, desemnând realități noi, ori au înlocuit vremelnice noțiuni existente în română: *farbă* < germ. *Farbe* „vopsea”, *gang* < germ. *Gang* „pridvor”, *alivărânt* < germ. *Lieferant* „furnizor”, *dah* < germ. *Dach* „acoperiș”, *paht* < germ. *Pacht* „arendă”, *hébăr* < germ. *Heber* „macara”, *slăifjăr* < germ. *Schleifer* „tocilar” etc. (Cujbă: internet).

Restructurarea sistemului juridico-administrativ a reprezentat o altă manieră de germanizare, inclusiv lingvistică, a Bucovinei. Încă dinaintea momentului anexionist, Spleny, viitorul guvernator al provinciei, înainta Curții din Viena un plan de reorganizare, prin care propunea înlăturarea moldovenilor din funcțiile juridice și administrative pe motiv că sunt „ignoranți”, „părtinitori”, „înconjurați de rude și prieteni”, se lasă „ușor corupți”, cunosc doar „obiceiul pământului și legile românești” și sunt „sub influența bisericilor și preoților” (Iacobescu 1993: 116). Se dorea așadar înlocuirea funcționarilor autohtoni cu supuși ai imperiului. Situația se agravează și mai mult după încorporarea Bucovinei în Galiția, când se deschid „toate porțile pentru imigrația slavă și pentru importul de funcționari galițieni” (Ștefanelli 1911: 29). Cum aceștia nu cunoșteau limba română, germana devine singura limbă folosită în domeniul juridico-administrativ: „graiul românesc fu delăturat de funcționarii galițieni, încetul cu încetul, din toate oficiile țării, înlocuit pretutindeni cu cel nemțesc” (Sbiera 1899: 56). În acest context apare ceea ce lingviștii numesc „germana bucovineană” (*Bukowiner Deutsch*)⁶, adică limba folosită

evanghelică, de practicarea aceleiași meserii și de existența unor bune căi de comunicație (Lang 1961: 399).

⁶ În timp ce dialectele coloniștilor nemți și-au păstrat caracterul pur germanic, „germana bucovineană” a fost influențată într-o anumită măsură de celelalte limbi care se vorbeau în nordul moldav. De pildă, după modelul slavo-român s-a ajuns în acea vreme la întrebuintarea reflexivă a unor verbe nereflexive în germană: *Was hört sich, Er erschreckt sich* (Lang 1961: 401). Frecventă a fost și substituția pronumelui relativ *der, die, das* cu interogativul *was*: *Der Mann, was gestern da war...* (Jumugă 1986: 43). De remarcat este și înlocuirea conjuncției subordonatoare *dass* cu verbul *sollen*, situație nepermisă în germana standard: *Ich fürchte, soll er nicht sterben* (Lang 1961: 401, Jumugă 1986: 43). Calcurile lingvistice, utilizarea topicii după modelul limbii române (*Ich bin gegangen in die Stadt, um zu*

în administrație, armată și școală, vorbită așadar preponderent în mediul urban de intelectuali, profesori, soldați, funcționari, preoți, medici, comercianți, industriași etc. Crößmann-Osterloh vorbește despre apariția unui tip aparte de *koiné*, specific țărilor estice ale Imperiului habsburgic, care avea la bază austriaca din Viena. Această variantă lingvistică s-a manifestat cu predilecție în Bucovina, fiind folosită atât de germani, cât și de ceilalți străinii stabiliți aici, mai ales de comunitatea evreiască, deținătoare a monopolului asupra comerțului. Spre deosebire de germana literară, „germana bucovineană” prezintă la toate nivelurile limbii numeroase caracteristici austriece cu influențe bavareze, unele dintre ele ajungând să influențeze configurația fonetică a limbii române din acea perioadă. Vorbind despre modul în care cuvintele germane au fost adaptate în română, Mândrescu precizează, cu referire la sistemul vocalic, că anumite modificări fonetice nu sunt „schimonositori, cum le-au numit unii, ci se datoresc pronunției austriece” (Mândrescu 1904: 105). Astfel, vocala *a* este redată frecvent prin *o* (*broșoc* < germ. *Brotsack* „sac de pâine”, *cotofleant* < germ. *Kartoffelplanzer* „plantator de cartofi”, *drot* < germ. *Drabt* „sârmă”, *robanc* < germ. *Raubbank* „gealău”, *foconșoc* < germ. (*mit*) *Sack und Pack* „cu tot bagajul” etc.). Vocala *ü* este redată prin *i* (*crenvirști* < germ. *Krenwürste* „cârnăciori cu hrean”, *filăr* < germ. *Führer* „comandant”, *mișcă* < germ. *Mütze* „caschetă, beretă”, *strimș* < germ. pl. *Strümpfe* „ciorapi” etc.), iar grupul vocalic *eu* este redat prin *ai*, nu prin *oi* (*craițăr* < germ. *Kreutzer* „creițar”, *faier* < germ. *Feuer* „foc”, *țaiș* < germ. *Zeug* „stofă” etc.). Celelalte „modificări”, atât vocalice, cât și consonantice, sunt toate considerate a fi „urmări ale acomodării cu fonetica limbii române” (ibid. 105).

Lexemele germane care au pătruns în limba română la acea vreme au avut parte de un tratament diferențiat sub raport diastratic: cele „introduse [...] prin pătura cultă a societății n-au suferit nici o modificare fonetică”, (ibid. 103), menținându-și până și pronunția austriacă și accentul, pe când cele „intrate prin poporul incult [...] au fost luate și adoptate așa, după cum i s-a părut poporului că le pronunțau aceia, de la cari le-a împrumutat” (ibid. 106), variind formal în funcție de utilizatori și zona de utilizare: *aižănbán* „Eisenbahn” (*ižănbán*, *aižănbanc*, *haižănbanc*), *bruncuș* „Brunnenkresse” (*bruncuș*, *bruncuță*, *brăncuță*), *craițar* „Kreutzer” (*creițar*, *crețar*, *cruceș*, *grițar*, *crițar*) etc. O mare frecvență au avut-o cazurile de etimologie populară: *parță/părțală* < germ. *Parzelle*, prin atracție paronimică la rom. *a împărți*, ori *mătreș* < *matrașă* < germ. *Matratze* „saltea”, prin apropiere de rom. *mătreată* (Cujbă : internet).

Influența limbii germane asupra limbii române din Bucovina habsburgică s-a manifestat aproape exclusiv la nivel lexical, fiind „mit wenigen Ausnahmen regional beschränkt auf das volkstümliche Vokabular bestimmter Sachbereiche und

kaufen einen Hut, Lang 1961: 401), folosirea unor expresii învechite, nesiguranța în selectarea lexemelor, accentuarea specifică și pronunția dură, iată alte câteva dintre trăsăturile germanei bucovinene (Crößmann-Osterloh 1985: 76, 81).

Fachsprachen⁷, das den Grundwortschatz nicht berührt“⁸ (Crößmann-Osterloh 1985: 89). Două dintre domeniile în care s-a înregistrat pătrunderea multor termeni din germană au fost cel militar și cel administrativ, lucru firesc într-o provincie aflată sub administrație militară austriacă. Totuși, Borcia apreciază această influență ca fiind efemeră și superficială, exemplificând-o doar cu termeni cu un grad mare de frecvență și recunoscutibilitate: *banhof* < germ. *Bahnhof* „gară”, *bețârcictu* < germ. *Bezirksgericht* „tribunal districtual”, *feșter* < germ. *Förster* „pădurar, silvicultor”, *foșmaistru* < germ. *Forstmeister* „inspector silvic”, *foșter* < germ. *Vorsteher* „director”, *ghiric* < germ. *Gericht* „tribunal”, *ștempel* < germ. *Stempel* „ștampilă”, *vehter* < germ. *Wächter* „paznic” etc. (Borcia 1903: 27-28).

Nu în ultimul rând, ca un aspect negativ al intruziunii limbii germane mai ales în sânul „păturii culte a societății” trebuie menționat fenomenul aculturației, în urma căruia mare parte din boierimea bucovineană începuse a vorbi „o românească stricată, cu construcții și fraze urmând îndeaproape modelele germane” (Moldoveanu 1998: 126). La o astfel de „limbă pocită” au dus și școlile utracviste, ai căror elevi nu reușeau să stăpânească bine nici limba română, nici pe cea germană: „când vorbesc sau scriu românește, e plin scrisul și vorba lor de germanisme, iar când vorbesc și scriu nemțește, întrebunțează fraze românești” (Greciuc, apud Moldoveanu 1998: 178). Cu toate acestea, în ciuda contextului tendențios în care a fost impusă, limba germană a reprezentat în mod clar pentru bucovineni oportunitatea de a accede la civilizația și cultura europeană.

Bibliografie

- Ammon 1995: Ulrich Ammon, *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten*, Berlin/ New York, Walter de Gruyter.
- Arvinte 2002: Vasile Arvinte, *Raporturi lingvistice germano-române. Contribuții etimologice*, Bacău, Editura Egal.
- Barba 1982: Katharina Barba, *Deutsche Dialekte in Rumänien. Die südfränkischen Mundarten der Banater deutschen Sprachinsel*, Wiesbaden, Steiner Verlag.

⁷ Din această perspectivă, a influenței limbii germane, terminologia de specialitate a fost tratată în numeroase studii, cu precizarea că analiza nu vizează doar spațiul bucovinean, ci întreg teritoriul românesc: Vasile Arvinte, *Terminologia exploatarii lemnului și a plutăritului* (1957), M. Bujeniță și M. Sala, *Din terminologia nautică românească I: Termeni fluviali și maritimi de origine germană (austriacă)* (1962), I.A. Florea, *Elemente germane în terminologia fierăriei din Moldova. Privire istorică* (1976) și *Elemente deutscher Abstammung in den Fachsprachen der Bukowina* (1983), M. Homorodean, *Contribuții la studiul terminologiei miniere românești* (1957), Gheorghe Pop, *Considerații asupra lexicului tehnic forestier din graiul bazinului Borșa-Vișeu* (1968) și *Câteva considerații asupra terminologiei miniere din bazinul Baia-Borșa* (1968), R. Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea* (1962), Ecaterina Țăranu, *Limba textelor administrative din Transilvania, Banat și Bucovina (1744-1830)* (1984) ș.a.

⁸ „[...] cu puține excepții limitată regional la vocabularul popular al anumitor domenii și limbaje de specialitate, care nu afectează lexicul de bază” (trad. n.).

- Beck 1961: Erich Beck, *Das Buchenlanddeutschum in Zahlen*, în *Buchenland 1961*, p.73-87.
- Binder 1965, 1966, 1967: Ștefan Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicalul graiurilor populare românești*, în „Analele Universității din Timișoara. Seria Științe Filologice”, vol. I, II, III, Timișoara.
- Borcia 1903: Ion Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth.
- Buchenland 1961: *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks.
- Crössmann-Osterloh 1985: Helga Dora Crössmann-Osterloh, *Die deutschen Einflüsse auf das Rumänische. Probleme – Kriterien – Anwendungen*. (Dissertation), Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Cujbă: internet: Cornelia Cujbă, *Din istoria contactelor lingvistice. Elementul german în limba română*, I, <http://www.e-scoala.ro>.
- Descrieri 1998: *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, îngrijită de Radu Grigorovici, București, Editura Academiei Române.
- Eminescu 1988: Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, București, Editura Academiei Române.
- Florea 1986: I. A. Florea, *Elemente de origine germană în Bucovina de Nord pe baza ALM*, în *Rumänisch-deutsche Kulturinterferenzen* (ed. Andrei Corbea și Octavian Nicolae), Iași, p. 47-53.
- Florea 1983: I. A. Florea, *Elemente deutscher Abstammung in den Fachsprachen der Bukowina*, în *Tradiții lingvistice și literare de limba germană în Moldova de nord*, vol. II, *Contribuții ale germanisticii ieșene* (ed. Margareta Jumugă și Horst Fassel), Iași, p. 173-192.
- Grigoroviță 1996: Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Iacobescu 1993: Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, Vol. I (1724-1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române.
- Irion 1938: Bronislaus Irion, *Die Mundart der deutschen Sprachinsel Illischestie und Umgebung. Ein Beitrag zur Erforschung der westmitteldeutschen Mundarten in der Bukowina*, Hermannstadt, Verlag Marburg.
- Irion 1940: Bronislaus Irion, *Die Mundart der sogenannten Schwabensiedlungen in der Bukowina, Teil 1: Lautlehre*, in „Siebenbürgische Vierteljahresschrift“, Bd. 63, Hermannstadt, S. 1-24.
- Jakob 1929: Julius Jakob, *Wörterbuch des Wiener Dialektes*, Viena, Gerlach & Wiedling.
- Jumugă 1983: Margareta-Sigrid Jumugă, *Entstehung und Entwicklung der deutschen Kolonien im Buchenland (Historischer Überblick)*, în *Tradiții lingvistice și literare de limba germană în Moldova de nord*, vol. II, *Contribuții ale germanisticii ieșene* (ed. Margareta Jumugă, Horst Fassel), Iași, p. 1-13.
- Jumugă 1986: Margareta-Sigrid Jumugă, *Rumänische Einflüsse in den deutschen Siedlungsmundarten und in der deutschen Umgangssprache der Bukowina*, în *Rumänisch-deutsche Kulturinterferenzen* (ed. Andrei Corbea și Octavian Nicolae), Iași, p. 41-46.
- Kaindl 1902: Raimund Friedrich Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung.
- Kogălniceanu 1911: Mihail Kogălniceanu, *Răpirea Bucovinei*, ed. a 2-a, Vălenii de Munte, Editura „Neamul Românesc”.
- Lang 1961: Franz Lang, *Sprache und Literatur der Deutschen in der Bukowina*, în *Buchenland 1961*, p. 397-450.
- Lobiuc 2004a: Ioan Lobiuc, *Contactele dintre limbi*. Vol. I, *Istoricul teoriilor și metodologiilor*, Iași, Casa Editorială Demiurg.

- Mândrescu 1904: Simion C. Mândrescu, *Influența germană asupra limbii române*, Iași, Tipografia „Dacia”.
- Mihăescu 2000: Doru Mihăescu, *Bucovina și Basarabia (pornind de la numele lor)*, Iași, Edit Dan.
- Moldoveanu 2002: Gheorghe Moldoveanu, *Bucovina: onomastică și istorie*, în „Conferințele Academiei Române”, București, Editura Academiei Române.
- Moldoveanu 1998: Gheorghe Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Iași, Editura A92.
- Nistor 1991: Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ed. nouă, București, Editura Humanitas.
- Olinescu 1896: Dionisie Olinescu, *Numele Bucovinei*, în „Societatea Geografică Română. Buletin”, anul XV, trim. III-IV, 1894, București.
- Purici 1995: Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775-1848*, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2 (4) [iulie-decembrie], p. 357-373.
- Rein 1983: Kurt Rein, *Deutsche Sprache und Literatur in der Bukovina*, în *Tradiții lingvistice și literare de limba germană în Moldova de nord*, vol. II, *Contribuții ale germanisticii ieșene* (ed. Margareta Jumugă, Horst Fassel), Iași, p.14-63.
- Roceric 1961: Alexandra Roceric, *Elemente germane în limba română (pe baza ALR)*, în „Fonetică și Dialectologie”, vol. 3, București, p. 177-189.
- Sbiera 1899: Ioan G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia Eckhardt.
- Splény 1775: G. Splény, *Descrierea Districtului Bucovinean*, în *Descrieri* 1998, p. 9-230.
- Ștefanelli 1911: T.V. Ștefanelli, *Istoricul luptei pentru drept în ținutul Cimpulungului-Moldovenesc*, București, Librăria Socec & Comp.
- Thudt, Richter 1965: Anneliese Thudt, Gisela Richter, *Die Mundarten der sogenannten Zipsen in der Obernischau*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Bd. 8, Nr. 1, Bukarest, S. 27-47.
- Țăranu 1984: Ecaterina Țăranu, *Limba textelor administrative din Transilvania, Banat și Bucovina (1744-1830)*, Iași, f.e.
- Voronca 1901: Zaharia Voronca, *Reamintiri*, Cernăuți, f.e.
- Weczerka 1961: H. Weczerka, *Die Siedlungsgeschichte des Bukoviner Deutschtums*, in *Buchenland* 1961, S. 23-41.
- Weigand f.a.: Gustav Weigand, *Der Dialekte der Bukowina und Bessarabiens*, Johann Ambrosius Barth Verlag.
- Wickenhauser 1885-1887: Franz Adolf Wickenhauser, *Die deutschen Siedlungen in der Bukovina*, vol. I, II, Cernăuți, Druck von Rudolf Eckhardt.